

ИСТРАЖИВАЊА И ИЗВОРИ

Др Душан Ј. МАРТИНОВИЋ*

ТРАГОМ ЗАБРАЊЕНИХ КЊИГА У КЊАЖЕВИНИ ЦРНОЈ ГОРИ

(Племе Кучи у народној причи и пјесми, М. Миљанов и
Његошев Горски вијенац)

Цензуре књиге и њеног прогона (забране) у Црној Гори, колико знамо, није било до почетка 20. вијека. Петар Други Петровић Његош је, додуше, на полеђини насловног листа свог првјенца - *Позитин ка џетф ињског* и "списаног у Црној Гори на Цетиню 18уу. годиен", уз клаузулу: "Прегледано и допуштено напечатъ од цензуре Драга Драговића. У Црној Гори, на Цетинюђурђев-дан 1834". То је, заправо, била чиста шала на рачун аустријске цензуре. Тобожњи црногорски цензор "Драго Драговић" је сами Његош¹.

За вријеме владавине књаза-пјесника Николе Првог Петровића Његоша, који се потписивао и пјесничким псеудонимима "Мали Драго Драговић",² десиће се, међутим, и прве забране неколико периодичних публикација крајем XIX и неких књига почетком XX вијека. Наиме, прво су, због антиаустријске и антитурске пропаганде, забрањене на аустријским и турским окупационим територијама црногорске серијске публикације овим редослиједом: 1873. године - лист Црногорац; 1885. године књижевни часописи - *Црногорка*, па *Зейна*; затим, 1899. године Невесиње. Разлози за забрану ових периодичних публикација били су истовјетни - и искључиво политичке конотације. Доносице су он оштре и убојите чланке политичке садржине, патриотске и алегоричне пјесме са антиаустријском и антитурском пропагандом. Тако је, дакле, прво у марту 1872. године забрањено растурање *Црногорца* у Подгорици, затим

---

* Аутор је ванредни члан Црногорске академије наука и умјетности, Цетиње.

¹ Др Душан Ј. Мартиновић: *Црна Гора у Гушњенберској галаксији*, Подгорица, ЦАНУ, 1994, стр. 150.

² Књаз Никола I употребљавао је псеудоним Млади Драго Драговић на више мјеста у календару *Орлић* (Цетиње, 1865-1870), који је уређивао Јован Сундечић, међу којима је и његова пјесма *Онамо, онамо* објављена у овом црногорском календару за 1867. годину.

Санџаку, Босини и Херцеговини. Потом је Павловићева *Црногорка* (1884-1885) забрањена због тога што је у 21. броју за 1885. годину објављена пјесма "Манита мајка" Јована Поповића-Липовца, у којој аутор износи како је мајка душевно поремећена за објешеним сином Јанком, па су је довели к свецу под Острог дако би се од "мантила" излијечила. Иако пјесник не каже "ко је била Манита мајка, ни одакле је била" - јасно је било да он у алегоричној форми циља на Аустрију, да алудира на моћну црно-жуту монархију. Слично су разлози (политичке природе!) били за обустављање излажења *Зетје* (1885) и *Невесинја* (1899) и о томе смо подробније говорили на другом мјесту³. Према томе, цензура је забрањивала дистрибуирање поменутих публикација на аустроугарској односно турској територији, што је, разумљиво, имало за последицу да се и онако мали број пренумераната, од којих су ове публикације како-тако тавориле, редуцира на тањушни број претплатника из оновремене слободне Црне Горе, збијене између Аустро-Угарске и Османске Империје. Из тих разлога се оне и нијесу могле одржати! Након што су поменути периодични наслови престали да излазе, умјесто њих су се појављивале нове периодичне публикације са другим називима: *Глас Црногорца*, 1873: *Оноџошић*, 1899. године. Међутим, до забране књига, колико нам је познато, први пут је дошло 1904. године, односно 1908. и 1909. године.

Године 1904. забрањено је растурање књига Марка Миљанова *Плење Кучи у народној ѝричи и ѝјесми*, а 1908. године Његошев *Горски вијенац*. О тим до сада непознатим забранама није било ријечи у нашој науци, па ће отуда и подаци које дајемо бити утолико интересантнији.

Познато је да Марко Миљанов није доживио да види ни једну своју књигу. Све његове књиге штампане су му постхумно, и то: *Примјери чојсѝва и јунашѝва* (Београд, 1901, 103 стр.), *Плење Кучи у народној ѝричи и ѝјесми* (Београд, 1904, LXXX, 384 стр.) и *Живоић и обичаји Арбанаса* (Београд, 1907, XXXXVI, 196 стр.)

Друго по хронологији појављивања дјело Марка Миљанова Поповића, било је забрањено у његовој родној Црној Гори исте године када се и појавило. Заправо, "инкриминисано књижевно дјело" Марка Миљанова забрањено је у Црној Гори непосредно након његовог изласка из штампе (1904), а потом и четири године доцније (1908) - о чему сазнајемо на основу аутентичних архивских докумената који се чувају у Државном архиву Црне Горе на Цетињу.

1.

Како су књиге овог нашег гласовитог писца и јунака проглашене у Црној Гори непожељним, и "инкриминисаним", говоре следећи архивски документи, које доносимо у цјелини.

У првом архивском документу, упућеном Књажевској црногорској и обласној управи у Подгорици 20. марта 1908, професор Лазар

³ Уп: Др Душан Ј. Мартиновић, *Луца ѝамоом обузетѝа. Библиолошки есеји*. - Цетиње, 1995, стр. 372-373; 392-393; 403-404.

Д. Бркић, власник Књижаре и папирнице "С.Бркић и компанија", обратио се цитираној Управи оваквим поднеском:

"Књ. Црноз. Обласној Ујрави

у Подгорици

Учтиво поштована фирма слободна је замолићи њу високу Ујраву, да би јој за неке ствари дала информације и директиву.

Ујрава Цетињске гимназије наручила је код нас још у новембру 1907. године повећи број књига за своју библиотеку. Ми смо већ послали Ујрави Гимназије до око 300 кр. књига. Још имамо да лиферијемо за суму до 200 круна. Између осталих поручене су и по могућности све књиге, у којима су се истржијрала историјска иштана Црне Горе. Ми смо и наручили поред осталијех ишакве књиге, које су се бавиле ирошлошћу народа у Црној Гори.

Главни наши лиферант књижар Геце Кон у Београду, често нам је слао поједине књиге у више примјерака и ако само ми наручивали само по један. Тако смо за гимназијску библиотеку наручили и један примјерак књиге од Марка Миљанова: 'Плење Кучи у народној ијесми и иричи'. Но Књижара Геце Кона, и ако смо наручили један примјерак, посла нам је иеи примјерака. Јучер, 19. о. мј. иодиљли смо на овашњој царинарници иакте, у којима су биле и зоре наведене књиге.

Данас смо ујраво иремили књиге за Ујраву Цетињске гимназије, иа међу осталима и књигу Марка Миљанова, кад дознасмо, да је ишој књиги забрањен улаз у Црну Гору. Одмах смо и ишј један и остала чеири примјерка одијранили из радње, док се не информишемо, како стоји са иом ствари, иошто смо у ишо неуићени.

Стога молимо најучтивије њу високу Ујраву, да нас изволи ивијести, да ли је књига 'Плење Кучи у народној ијесми и иричи, иштана у Београду у иштарији Д. Димитријевића зод 1904, цијена 4 круне, забрањена за Црну Гору, како би је могли ивраишти најрај Геци Кону.

Ми смо одмах, чим смо чули, да је књига забрањена, све иоримјерке - иеи на броју, а иолико смо и добили, ишо се даде видићи из рачуна - иовукли из иромеија одлучивши иишати и умолићи њу Ујраву за информације, ишо овијем и чинимо.

Очекујући ишо бржи одговор користићемо се ириликом, да ишој Ујрави иоднесемо осјећање иоштовања.

Подгорица, 20. марта 1908.

С особ. иоштовањем
За Књижару и иаирницу
С. БРКИЋА И КОМП.
Проф. Л. Д. Бркић, с.р"

Књажевство црногорско за Зетско-брдске области у личности заступника Обласног управитеља бригадира Велише Лазовића ефикасно је реаговало и већ наредног дана, 21. марта 1908. под бројем "Повјер-

љиво" упутило свој акт Министарству унутрашњих дјела на Цетињу, с молбом за тумачење спорног питања. У повјерљивом службеном акту обласног Управитеља се каже:

"Овдашња новооиворена књижара С. Бркићи и комѝ, ѝримила је назад два-ѝри дана, међу осѝалим књижама, за расѝродају и ѝеѝ ко-мада књига Марка Миљанова: 'Племе Кучи у народној ѝјесми и ѝричи'. - Како је овој уѝрави познаѝо један комад ѝе књиже нашао се 1904. године, код некоѝ Рада Шћеѝанова Вујошевића, из Куча, коју је био донио његов син Лазар, из Србије, и ѝо ѝоме је ондашњи обл. уѝравиѝељ ѝосѝ. Ш. Поѝовић чинио нека исѝиѝивања, ѝе је ѝај комад био одузет, као забрањен.-

Према ѝоме, молиѝе се ѝосѝ. Минисѝре за извјешѝај, да ли је забрањено и даље расѝросѝирање речене књиже у нашој држави, ѝошѝо не само ѝѝо су исѝиоријски догађаји у њој у много чему изврнути и ѝенденциозно најисаѝи, већ се дошѝе и ѝојединих виших личности, ѝе не би ѝребало осѝавиѝи да се расѝросѝире, ѝа још међу ѝлеменом о коме је најисана.

Књижари Бркић и комѝ. наређено је, да задржи ѝримљене ѝри-мјерке књиже да их не расѝродаје до Ваше наредбе, ѝе се и ѝрилаже ѝи-смо исѝе ѝо ѝоводу ѝе набавке, с најоменом да су књиже најлађене и да би се могле у конкретном случају ѝовраѝиѝи ѝошѝаоцу, како не би Књижара ѝѝеѝовала дошѝични износ.

Засѝуй. Обл. Уѝравиѝеља
Бригадир В. Лазовић, с.р.¹⁴

Ускоро је, 26. марта, под бр. 1813 услиједио одговор министра унутрашњих послова Књажевине Црне Горе војводе Лакића Војводића Обласној управи у Подгорици, у коме се каже:

"Извољеће обласна уѝрава ѝризваѝи ѝ. ѝроф. Бркића, власника књижа-ре 'С Бркића и комѝ' у Подгорици и наредѝи му, да ѝеѝ комада књиже: 'Племе Кучи у народној ѝјесми у ѝричи', о којима је ријеч у ѝамошњем акѝу од 21/III ѝ. ѝ. - ѝовјерљиво - одма[x] ѝовраѝи ѝуѝем ѝошѝе Књи-жари Геце Кону у Београду одакле је исѝи и набавио с најоменом, да ће у будуће ѝозван на одгворносѝ биѝи ако ѝакове и њима сличне књиже буде набављао и расѝродавао у нашем народу без ѝреѝходне дозволе овоѝ минисѝарсѝива.

Цеѝишње, 26/III 1908. ѝ.

Минисѝар Унуѝр. Дјела
В. Лакић Војводић, с.р.¹⁵

Забрану дистрибуирања у Црној Гори књиге Марка Миљанова: *Племе Кучи у народној ѝричи и ѝјесми* треба довести у везу са немилло-

⁴ ДАЦГ, МУД, 1908, 1220/2

⁵ ДАЦГ, МУД, 1908, 1220/1.

шћу писца на црногорском Двору, на Цетињу, дакако, и са садржином у којој се говори, између осталог, и о злогласној првој похари Куча 1774. године. Марков опис одбране Куча из пећине у Малој ријеци за вријеме ове похаре био је одиста драматичан! На простору од десетак страница М.Миљанов је саопштио безмало читаву историју свога племена. У пећини одакле се бране Кучи све што се могло дохватити претварало се у убојито оружје против непријатеља: и посуђе, и комади хљеба, па чак и колијевке с дјецом. С тим у вези, др Видо Латковић је констатовао:

"Тешко да има, на примјер, још негдје у нашој литератури таквих десетак страна као што су оне у Првој походи Куча (...) на којима је збијено толико страдања и биједи и толико ујорности и вјере".⁶

Главни мотив забране је, ипак, био, што у цитираној књизи има увредљивих тонова ауторових на рачун неких братстава и појединаца у њима, па је режимска власт, бојећи се распиривања међубратственичких и међуплеменских несугласица - поступила како је наведено.

Мотиве забране књиге Марка Миљанова, заправо, истакао је и бригадир Лазовић, који потенцира да је писац у њој "историјске догађаје" тенденциозно представио, а такође и одређене личности.

2.

Други примјер прогона књиге у Књажевини Црној Гори збио се 1909. године - и то Његошевог *Горског вијенца*. Те године министар унутрашњих дјела Књажевине Црне Горе Јован Пламенац својом наредбом број 2806, од 27. априла, забранио је Горски вијенац - 5. издање с коментаром Милана Решетара (у Београду: Б.Цвијановић, 1909; Београд: Д.Димитријевић - LIX, 166 стр.). Забрана је услиједила због Решетаровог коментара, у коме, како у наредби о забрани стоји: "један пасус не одговара истини, већ је тенденциозно написан", јер је наводно митрополит Петар Други Петровић Његош прогласио Петра Првог свецем "у извјесне своје сврхе", како би ми то казали данас у - манипулативне сврхе...

Решетар је, заправо, коментаришући неприлике младог Његоша око сакупљања пореза у народу који је давао отпор и изазивао неред, био принуђен да крајем 1834. године "отвори гроб Петра I, (тобоже што му се је сам покојник у сну јављао!" и нашавши тијело цијело (које је послије смрти великана било балсамовано!) - да га прогласи свецем, што је по ријечима Решетаровим "ишло на корист насљеднику 'светога' покојника!"

Министар Пламенац зачудо не наводи читави коментар професора Решетара, осим цитираног пасуса у писму које наводимо - путем којег је, преко подређених му органа, обавијестио Министарство просвјете и црквених послова да преко књижарске мреже и школа забрани дистрибуирање Горског вијенца. Текст Пламенчеве наредбе гласи:

⁶ Видо Латковић: *Чланци из књижевности*, Цетиње, 1953, стр. 104.

"Обласној Управи

Подгорица

У најновијем, овогодишњем издању 'Горског вијенца' које је израђено с коментаром проф. Милана Решећара, налази се на XVIII страници предговора један пасус који не одговара истини, већ је шенденциозно написан, а то управо на оном мјесту гдје се каже, да је блаженопочивши Владика Пећар II отворио гроб св. Пећра, којега је њобож прогласио свецем у извесне своје сврхе.

Пошто је, као што је извијешено ово Министарство, то издање 'Горског вијенца' набавило у више примјерака тамошња књижара С.Бркића и ком.и., то нека Обласна Управа одмах прикупи све примјерке истога који се у поменутој Књижари налазе, и који су већ распродати, сем оних, који су продати ученицима тамошње гимназије, за које ће Министарство просвјете и цркв. послова издати наређење, па нека исте упути овом Министарству, како би се дотични пасус могао поништити иза чега ће се дозволити распродаја.

Цетиње, 27/VI 1909.

видео:
Министар
Јован С. Пламенац, с.р.⁷

Готово идентично писмо упутио је истог дана министар унутрашњих послова Министарству просвјете и црквених послова, с тим што га информисе да је наредило Обласној управи у Подгорици "да покупи све примјерке" Горског вијенца који се налазе у Бркићевој књижари, као и оне који су већ распродати, те да их пошаље овом министарству "како би се дотични пасус могао поништити". Стога се моли Министарство просвјете и црквених дјела "да изволи наредити Управи ниже држав. гимназије у Подгорици да и она то учини, ако се међу ученицима исте налази који икав примјерак куљен у Књижари С. Бркић и ком.и. или набављен са стране.

Цетиње, 27/IV 1909

видео:
Министар
Ј.С.Пламенац⁸

Заступник Министарства просвјете и црквених послова Књажевине Црне Горе, др Секула Дрљевић - истог дана, 27. априла "под хитно" наређује:

"Нека се у смислу односног акта направи наредба Управи подгоричке гимназије".⁹

Директор Ниже државне гимназије у Подгорици Михаило Буковић - извијестио је тим поводом Министарство просвјете на Цетињу:

⁷ ДАЦГ, МУД, 1909, бр. 2806

⁸ Ibidem.

⁹ ДАЦГ, МП и ЦД, 1909и10у.

"Данас је ова ујрава покупила од ученика седам комада књиџе Горски вијенац, с коменџаром професора Решетара и сировела их преко овдашње Обласне ујраве Министарсџву унутрашњих дјела.

Ps. I.V 1909. придошао је још један комад - свеџа дакле 8 комада".¹⁰

* * *

Тако су, дакле, у првој деценији XX вијека била забрањене књиџе два црногорска књиџевна великана - Марка Миљанова Поповића и Петра Другог Петровића Његоша.

---

¹⁰ ДАЦГ, Министарство просвјете и црквених дјела (МП и ЦД), 1909. 1207.